

מתן

על הפרת

התכנית השש-שנתית המקוונת
ללימוד שבועי של נביאים וכתובים

תהילים - מג

הלימוד מוקדש לע"נ מינה (מינט) גרינמן בת הרב פרץ וחיה רבקה דיסין,
על ידי ביתה, אן דנסקר

הקדמה

פרקים מ"ב-מ"ג הם ביסודם מזמור אחד, וכדברי הרד"ק "שני המזמורים ענין אחד ודברים אחדים". הפרדת המזמורים מובילה לכך שלראשון חסר סוף ולשני הבסיס החווייתי האישי. הרציפות וההמשכיות שבין שני הבתים יוצרת חוויה אחת שלמה המוצאת את ביטויה בפניה המשולשת של המשורר אל נפשו: "מה תשתוחחי נפשי ותהמי עלי הוחילי לאלוהים כי עוד אודנו ישועות פניו" (מ"ב, ויב, מ"ג, ה). פניה זו היא פזמון חוזר הקושר יחד את שלושת בתי המזמור.

המשנה:

א למנצח, משכיל לבני-קרח.

בית א': הוצגה לאלוקים והגזגזים לראות את פניו במקדשו

ב כאיל, תערג על-אפיקי מים

כן נפשי תערג אליך אלהים.

ג צמאה נפשי, לאלהים לאל חי:

מתי אבוא ואראה פני אלהים.

ד היתה לי דמעותי לחם יומם וגילה

באמר אלי כל-היום איה אלהיך.

ה אלה אצכרה, ואשפכה עלי נפשי

כי אעבר בסך אדדם עד בית אלהים

בקול-רנה ותודה המון חוגג.

ו מה תשתוחחי נפשי ותהמי עלי

הוחילי לאלהים כי עוד אודנו ישועות פניו

בית ב': מצותנו על בזה המשנה במרחק בקרב צוררים

ז אלהי עלי, נפשי תשתוחח

על-כן אצכרה, מאכץ ירדן וחרמונים מהר מצער.

ח תְּהוֹם-אֶל-תְּהוֹם קוֹרָא לְקוֹל צְנוּרִיָּה
כָּל מִשְׁבָּרֶיהָ וְגִלְיָה עָלַי עֲבָרוּ.
ט יוֹמָם, יִצְנֶה יְהוָה חֶסֶדּוֹ
וּבְלַיְלָה שִׁירָה עִמִּי תִפְלֶה לְאֵל חַיִּי.
י אוֹמְרָה, לְאֵל סִלְעֵי לָמָּה שָׁכַחְתָּנִי
לָמָּה קִזְרַר אֵלַי בְּלַחַץ אוֹיֵב.
יא בְּרָצַח בְּעַצְמוֹתַי חֲרַפְוִנִי צוֹרְרִי
בְּאִמְרָם אֵלַי כָּל-הַיּוֹם אֵיךְ אֶלְהִיָּה.
יב **מֵה תִשְׁתַּחֲוֶה נַפְשִׁי וּמֵה תִהְיֶה עָלַי**
הוֹחִילִי לְאֱלֹהִים כִּי עוֹד אוֹדְנוּ יְשׁוּעַת פָּנָי וְאֶלְהִי.

בית ג': תפילה למשפט ולהשבה אל המקדש

א שָׁפַטְנִי אֱלֹהִים, וְרִיבָה רִיבִי מִגּוֹי לֹא חָסִיד
מֵאִישׁ מִרְמָה וְעִנְיָה תִפְלֹטְנִי.
ב כִּי-אֶתָּה, אֱלֹהֵי מְעוֹזֵי לָמָּה זָנַחְתָּנִי
לָמָּה-קִזְרַר אֶתְהַלֵּךְ בְּלַחַץ אוֹיֵב.
ג שְׁלַח-אוֹרְךָ וְאַמְתָּךְ הִמָּה וַיִּחַוֶּנִּי;
וַיְבִאוּנִי אֶל-הַר-קִדְשֶׁךָ וְאֶל-מִשְׁכְּנֹתֶיךָ.
ד וְאֲבוֹאָה, אֶל-מִזְבֵּחַ אֱלֹהִים אֶל-אֵל, שְׁמַחַת גִּילִי
וְאוֹדְךָ בְּכִנּוֹר אֱלֹהִים אֶלְהִי.
ה **מֵה תִשְׁתַּחֲוֶה נַפְשִׁי וּמֵה תִהְיֶה עָלַי**
הוֹחִילִי לְאֱלֹהִים כִּי עוֹד אוֹדְנוּ יְשׁוּעַת פָּנָי וְאֶלְהִי.

1. מזמור מ"ב המיוחס ל"בני קורח" פותח את הספר השני של תהילים שמאפיין אותו השימוש בשם "אלוהים". שימוש בשם זה מופיע גם במזמורים עג-פג שמופיעים בספר השלישי שאף בהם נמשכת תופעה זו. הדבר בולט בעיקר במזמורים כפולים המצויים בספר השני. השוו את כינוי ה' במזמור נ"ג לעומת מזמור י"ד המקביל לו, את מזמור נ"ז ח-יב לעומת מזמור ק"ח ב-ו המקביל לו ואת הפסוקים במזמור ס"ז, יז המקביל למזמור ק"ח ז-י. בדקו כיצד מגמה זו ניכרת כבר במזמור מ"ב-מ"ג.
2. הקשר בין שלושת הבתים במזמור בא לידי ביטוי באמצעים צורניים ואומנותיים רבים. עיינו במזמור וחשפו את הקשרים ההדוקים בין חלקיו. התייחסו בין השאר לחזרות מילוליות, למילים מנחות, לשדות סמאנטים, למצלול, וכו'. שימו לב לשימוש הייחודי ביחסת האני כמו "אל חי" (מ"ב, ג) "אל חי" (מ"ב, ט), "אל סלעי" (מ"ב, י), אל שמחת גילי (מ"ג, ד).
3. הפזמון המופיע במזמורים מב-מג שלוש פעמים הוא דיבור של האדם עם נפשו. חד שיח מעין זה מצוי גם בתהילים ק"ג, ב: "ברכי נפשי את ה' ואל תשכחי כל גמוליו" וכן במזמור קט"ו ז: "שובי נפשי למנוחיכי כי ה' גמל עליכי".
א. מדוע פונה בעל המזמור אל נפשו ומשוחח עמה בכל אחד משלושת הפרקים?

ב. מה ההבדלים בין שלושת ההופעות של הפזמון בפרקנו? האם לדעתכם יש להם משמעות מהותית?
ג. קריאת שלושת פסוקי המזמור בהקשרם מעניקה להם משמעות שונה. עיינו במזמור וקראו את דבריה של ד"ר לאה פרנקל על פרק מב מתוך ספרה "פרקים במקרא":
לשון פסוקנו הוא כלשון מ"ב, יב. אולם ההקשר השונה מעניק לפסוקנו משמעות שונה מזו שיש לו במ"ב, יב. שם פונים דברי העידוד אל נפש רצוצה ושבורה: "ברצח בעצמותי חרפוני צוררי" וגו'. כאן הם פונים אל נפש רגועה המתרוונת בתקוה לעתיד. בקריאה המסיימת מהדהד הביטחון המלא המובע ב "ואודך בכנור אלוהים אלהי".

4. בבית הראשון והשני מופיע יסוד ציורי מרכזי: המים. עיינו בהופעתם של המים ובטיבם של המים בתמונות השונות. הוסיפו להם את תיאורי הצימאון של בעל המזמור ואת הצלילים הממחישים את טיבם של המים. עיינו בדבריה של ד"ר לאה פרנקל ועמדו על התהליך המתבטא במוטיב המים:

התיאור הראשון הוא זה הרומז למים הנובעים בנחת: "אפיקי מים". אך המים אינם עוד באפיקים... והנה תחת המים המשיבים את הנפש יורדים ללא הפסק מי העין המדאיבים את הנפש: "היתה לי דמעתי לחם יומם ולילה...". שוב אין הנוזלים מעיין חיים. והמים מתרבים וקולותיהם גוברים והולכים. מי "אפיקי מים" ההולכים לאט היו לנחשולים עצומים ורבים, וסופם של אלה אל ים רועש וגועש "תהום אל תהום קורא לקול צינורך כל משברך וגליך עלי עברו". המים הפכו לאדם לקללה. אך כאן גם נשבר כוחו של היסוד ההרסני. רק עוד כהד ממרחקים עולה זכר המים אל האוזן הקשבת בסוף המזמור: "ומה תהמי", אולם תמונת המים שוב אינה מופיעה אחרי פסוק ח'.

5. המשותף לכל בתי המזמור הוא אווירת הערגה והכמיהה. וכותב עמוס חכם בפירושו "דעת מקרא": "המזמור הוא תפילה של מי שהיה רגיל לעלות אל בית ה' לראות את פניו בשמחה ובחגיגה. ואולם עתה באה עליו צרה המונעת ממנו לקיים את מנהגו והוא מצטער על כך צער רב ושופך את נפשו בכי ובגעגועים עזים לאלוהיו השוכן במקדשו".

א. עיינו במזמור ובדקו למה עורג בעל המזמור? מה היחס בין מושאי הערגה שלו?
ב. עיינו במראי המקום המופיעים להלן בהם מופיע כמיהה לבית ה' להר קודשו למשכנותיו וחצרותיו: מזמור ל"ט, ח-י; ס"א, ה, ח; פ"ד, ה, ו, יג. מה היחס בין אזכור מקומות קדושים אלה לבין כיסופי בעלי המזמורים?

6. "כאיל תערוג על אפיקי מים כן נפשי תערוג אליך אלוהים"

בעל המזמור פותח בדימוי בעל מבנה של תקבולת זו צלעית סימטרית ומשלימה כשצלע הראשונה נפתחת ב"כ" הדימוי והשנייה ב"כן" המציין את נקודת הדמיון בין המדומה למדמה. המוקד החווייתי של הדימוי הינו הפועל "תערוג" המשותף לשתי הצלעות. הפועל ער"ג מופיע רק פעם אחת נוספת במקרא כולו "גם בהמות שדה תערוג אליך כי יבשו אפיקי מים" (יואל א', כ). א. רוב הפרשנים החדשים סבורים שמשמעות הפועל ער"ג היא לכסוף, להתגעגע. קראו את דבריו של רש"י וחשבו מה המשמעות העולה מפירושו:

רש"י: כאיל תערג על אפיקי מים - ל' ערג נופל על קול האיל כאשר יפול לשון נהם לארי ושקוק לדוב וגעה לשוורים, וצפופץ לעופות, אמרו רבותינו האילה הזאת חסידה שבחיות וכשהחיות צמאו למים הם מתכנסות אליה שתתלה עיניה למרום ומה היא עושה חופרת גומא ומכנסת קרניה לתוכה וגועה, והקב"ה מרחם עליה והתהום מעלה לה מים.

ב. עיינו בדבריו של המסילת ישרים בפרק ז, כיצד הוא מבין את משמעות הפסוק?
ואמנם כבר ידעת, שהנרצה יותר בעבודת הבורא, יתברך שמו, הוא חפץ הלב ותשוקת הנשמה. והוא מה שדוד המלך מתהלל בחלקו הטוב ואומר (תהלים מב, ב): כאיל תערג על אפיקי מים כן נפשי תערוג אליך אלקים, צמאה נפשי לאלקים וגו'. (תהלים פד, ג): נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה'. (תהלים סג, ב): צמאה לך נפשי כמה לך בשרי. ואולם האדם אשר אין החמדה הזאת לזהטת בו כראוי, עצה טובה היא לו שיזדרז ברצונו, כדי שימשך מזה שתולד בו החמדה בטבע, כי התנועה החיצונה מעוררת הפנימית, ובודאי שיותר מסורה בידו היא החיצונה מהפנימית. אך אם ישתמש ממה שבידו, יקנה גם מה שאינו בידו בהמשך, כי תולד בו השמחה הפנימית והחפץ והחמדה מכח מה שהוא מתלהט בתנועתו ברצון. והוא מה שהיה

הנביא אומר (הושע ו, ג): ונדעה נרדפה לדעת את ה', וכתוב (הושע יא, י): אחרי ה' ילכו כאריה ישאג.

ג. בפס' יש קושי תחבירי. עיינו במענה שנותנים רש"י ועמוס חכם לקושיה זו:
רש"י: איל תערוג - כאילת תערוג לא נאמר וכאיל יערוג לא נאמר אלא כאיל תערוג דבר הכתוב בזכר ובנקיבה הזכר עורג על עסק המים כמו שפרשנו, הנקיבה כשהיא כורעת לילד והיא צועקת הקב"ה מרחם עליה. ומנחם חבר תערוג עם לחיו כערוגת הבשם אכן לא יתכנו דבריו, גם דונש פתר אותו לשון קול של איל (סא"א)
עמוס חכם: ויש אומרים שהתיו של 'תערוג' עולה ויורדת, והרי זה כאילו כתוב כאילת תערוג.

7. הדימוי של הנפש שבפסוק הקודם מתפתח להשאלה המתארת הרגשה הנמשכת בהווה "**צמאה נפשי לאלהים לאל חי**". עיינו בדבריה של לאה פרנקל ובדברי הזוהר המובאים להלן ועמדו על הקשרים השונים שבין המים לבין אלוקים והמקדש:

לאה פרנקל: "צמאה נפשי לאלהים לאל חי". אף משפט זה משתמע על רקע תמונת האיל. כשם שהחיה צמאה למי האפיקים, למים חיים, כן צמאה נפש האדם לאלהים, לאל חי. הלוא אל זה הוא "מקום מים חיים" (ירמיה ב', יג; י"ז, יג), הוא אף מקום החיים עצמם "כי עמך מקור חיים" (תהילים ל"ו, י). כמו שאותה הברייה המבוישת המתרחקת ממקורות כל יצוה, מתקרבת בכל זאת על אפיקי הנחלים מפני שהיא חשה, שהאפיקים אלה אוצרים את החיוני לקיומה כן כמהה נפש האדם לאלהים משום שהיא חשה, שאל זה דרוש לה בהכרח לקיומה.

זוהר מדרש הנעלם דף יב ע"ג: "עדתך נאמנו מאד לביתך נאוה קדש, ה' לארך ימים" אמר ר' יוסי...מאי בעי פסוקה דא לפסוקא דלעילא? ואמר דוד: אתה הוא שעשית את כל העולם ועשית את המים, הומים היו מכסין את העולם מהריבוי שבהם, ועשית להם שיתכנסו בצמצום כולם אל מקום אחד. כן יהי רצון מלפניך ששכינתך, שהיא מלאה כל העולם כולו, שתצמצם אותה בביתך, שיותר ראוי הוא להיות שם. הה"ד "לביתך נאוה קדש", ולא לזמן מועט אלא 'לארך ימים'.

8. הכאב העמוק של בעל המזמור נובע מהשאלה "איה אלוהיך?". עיינו במקורות הבאים וחשבו מה ההבדל בין השאלה המופיעה במזמור לבין השאלות המקבילות.

יואל ב יז: "למה יאמרו בעמים איה אלוהיים"

מיכה ז, י: "ותרא איבתי ותכסה בושה האמרה אלי: איו ה' אלהיך?"

תהילים ע"ט, י: "למה יאמרו הגויים איה אלוהיהם"

הרחבה:

מזמור מב-מג המביע את כמיהתו וגעגועיו של האדם לקרבת אלוקים הולחן בלחנים רכים ועמוקים שאחד המפורסמים שבהם הוא הלחן של האדמור הזקן מחב"ד, ר' שניאור זלמן מלאדי. המזמור אף שימש במשך הדורות כהשראה לפיוטים, מהכתוב "כאיל תערוג" נוסדה הפתיחה של הפיוט "אנעים זמירות ושירים אערוג", על פי הלשון הכתוב "אלה אזכרה" נוסדה פתיחת הסליחה המקוננת על הרוגי המלכות 'אלה אזכרה ונפשי עלי אשפכה', ועל בסיס הפס' "מה תשתוחחי נפשי ומה תהמי עלי" יסד ר' שלמה אלקבץ ב'לכה דודי' את השורה "לא תבושי ולא תכלמי מה תשתוחחי ומה תהמי". גם הראב"ע שאב ממזמורנו את השראתו לפיוטו הנפלא "צמאה נפשי" פיוט המושר ע"י קהילות ישראל השונות, עדה עדה ולחניה. ר' אברהם אבן עזרא, השכלתן והפשטן הגדול, מגלה בשירתו את השתוקקותו להידבק בבוראו, את אהבתו אל הקב"ה, את צמאונו של הנפש והנשמה להתעלות ולדבקות רוחנית. בפירושו למזמור כותב ראב"ע כך: "על כן דימה היכספו לבית ה' כהיכספ הצמא על המים ובעבור כי חיי בני אדם תלויים במים על כן לאל חי" (תהלים מב, ג) - התלות של האדם באל היא כתלותו במים לשם חיותו ואת הקשר שבין מים וחיים מבטא ר' אברהם אבן עזרא בבחירה לחתום כל בית בשיבוץ מקראי שבסופו באה המילה 'חי', החורזת את כל הפיוט.

תחריף ויקיפדיה

ר' אברהם אבן עזרא * צמאה נפשי לאלהים מאה 12 * ספר

צמאה נפשי לבי ובשרי	לאֱלֹהִים לֵאמֹר חֵי יִרְנְנוּ לֵאמֹר חֵי
אל חי בראני כי לא יראני	וְאָמַר חֵי אֲנִי הָאָדָם וְחֵי
ברא כל ברכמה ונעלמה	בְּעֵצָה וּבְמִזְמֶרָה מֵעֵינִי כָּל חֵי
רם על כל כבודו ברוך אשר בידו	כָּל פֶּה יְחוּ הוֹדוּ נִפְשׁוֹ כָּל חֵי
הבדיל ביני תם אשר יעשה אותם	חֲקִים לְהוֹרוֹתָם הָאָדָם וְחֵי
מי זה יצטדק אמת כי לא יצדק	נִמְשַׁל כְּאֶבֶק דָּק לִפְנֵיהּ כָּל חֵי
בלב יצר חשוב ואיככה ישוב	כְּדַמוֹת חֲמַת עֲכָשׁוּב הַבָּשָׂר הַחַי
נסוגים אם אבו טרם ישכבו	מִדְרָכָם שָׁבוּ בֵּית מוֹעֵד לְכָל חֵי
על כל חסדיך פותרם את ידך	תַּחֲדָשׁ עֲדִיךָ וַיִּמְשָׁבֵעַ לְכָל חֵי
זכור אהבת קדומים וקרב הימים	וְהִחִיָּה נִרְדָּמִים אֲשֶׁר בֶּן יִשִׁי חֵי
ראה לגברת אמת לא כי בנה המת	שִׁפְחָה נוֹאֲמֶת וּבְנֵי הַחַי
הלא חלקך מראש ולפניך אף על ראש	חֶלֶק דָּמוֹ דָּרַשׁ הַשְּׁעִיר הַחַי
אולי עת באה אל ביתך וראה	לְהַשִּׁיב נְשׂוּא חֲטָאָה אֲתוֹ וְחֵי
אפרש לך כפי בעת אפתח את פי	וְאֶקֹּד עַל אֲפִי בְנִשְׁמַת כָּל חֵי